

<https://helda.helsinki.fi>

Sektarianismin nousu : Uskontokuntiin liittyvät jakolinjat ja konfliktit Lähi--idässä

Juusola, Hannu Matti Sakari

Gaudeamus

2019-03

Juusola , H M S 2019 , Sektarianismin nousu : Uskontokuntiin liittyvät jakolinjat ja konfliktit Lähi--idässä . julkaisussa H Pesonen , T Sakaranaho & S Paukkunen (toim) , Uskonto ja maailmanpolitiikka . , 6 , Gaudeamus , Helsinki , Sivut 127-148 .

<http://hdl.handle.net/10138/309894>

---

unspecified
publishedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

6

SEKTARIANISMIN NOUSU: USKONTOKUNTIIN LIITTYVÄT JAKOLINJAT JA KONFLIKTIT LÄHI-IDÄSSÄ

Hannu Juusola

Toukokuussa 2017 Saudi-Arabian puolustusministeri ja tuleva kruununperillinen, prinssi Muhammad bin Salman, syytti Irania pyrkimyksistä ottaa valtaansa koko islamilainen maailma. Prinssi jatkoi, ettei Iranin kanssa ole mahdollista käydä neuvotteluja, sillä maan tavoitteena on luoda islamilaisen maailman hallinnalla otolliset olosuhteet Mahdin paluulle. Mahdilla hän viittasi 12-šiialaisessa teologiassa keskeiseen messiaaniseen hahmoon, ”odotettuun pelastajaan” (*al-Mahdi al-muntazar*), jonka uskotaan palaavan viimeisinä aikoina maailmaan tuoden rauhan ja oikeudenmukaisuuden. Saudi-Arabian johto ei siis tulkitse Iranin tavoitteita normaaleina poliittisina tavoitteina, joista on mielekästä neuvotella, vaan ehdottomina uskonnollisina pyrkimyksinä. Muhammadin mukaan Saudi-Arabia ei anna hyökätä Saudi-Arabiaan, vaan se aikoo taistella Irania vastaan Iranin maaperällä. Seuraavana päivänä Iranin ulkoministeriön puhemies puolestaan syytti Saudi-Arabian valtionuskontoa, sunnalaisuuden puritaanista muotoa wahhabilaisuutta, syyksi aluetta ravistelevalle radikalismille. Kun Islamilainen valtio Isis teki ensimmäisen onnistuneen iskunsa Iraniin vain muutama viikko myöhemmin, Iranin johto näki yhteyden iskun ja prinssi Muhammadin uhkauksen välillä.

Molempien osapuolten esittämät uskonnolliset tulkinnot tapahtumille kuvaavat hyvin, kuinka uhkaavaksi vastakkainasettelu kahden Lähi-idän mahtivaltion, sunnalaisen Saudi-Arabian ja šiialaisen Iranin, välillä on kehittynyt. Samalla se alleviivaa sektariaanisten eli politisoituneiden uskontokuntien välisten jännitteiden roolia Lähi-idässä, jolla tässä tarkoitetaan Marokosta Iraniin ulottuvaa maantieteellis-kulttuurista kokonaisuutta. Käsittelen tässä luvussa sektarianismia Lähi-idän ja osin laajemminkin islamilaisen maailman politiikassa. Aluksi analysoin itse käsitettä, minkä jälkeen kuvaan, miten sektarianismi¹ on kehittynyt alueen moderneissa valtioissa ja miten se on nopeasti kasvattanut merkitystään. Lopuksi pohdin ilmiötä Syyrian sisällissodan yhteydessä.

Mitä sektarianismi on?

Sektarianismi tarkoittaa uskontokuntaan liittyvää kollektiivista identiteettiä eli sitä, että yksilö tai ryhmä määrittelee identiteettinsä ensisijaisesti uskontokuntaan kuulumisen pohjalta. Kuulumisesta sunni- tai šiiamuslimeihin, maroniitti- tai koptikristittyihin tai muuhun vastaavaan uskontokuntaan tulee olennainen tekijä identiteetissä. Sektariaaninen identiteetti ei välttämättä ole poliittinen, vaan se voi olla myös sosiaalinen, jolloin sen muodostavat uskonnollisten traditioiden lisäksi esimerkiksi tavat, tietynlainen ruoka- ja juomakulttuuri tai vaikkapa oman urheiluseuran kannattaminen. Tavallisesti sektarianismista puhuttaessa tarkoitetaan kuitenkin uskontokuntaan perustuvan identiteetin politisoitumista, uskontoon pohjautuvan liikehdinnän käyttämistä oikeuksien tai etujen saavuttamiseksi sekä tähän mahdollisesti liittyvää väkivaltaa. Sektariaanisesta ryhmästä tulee eräänlainen ”kuviteltu yhteisö”, jollaisista politiikan tutkija Benedict Anderson on kirjoittanut nationalismien yhteydessä. Tällaisella yhteisöllä on tietynlainen käsitys historiasta, ystävistä ja vihollisista.² Sektariaaniset konfliktit ovat tällä hetkellä yksi polttavimmista esimerkeistä uskonnon poliittisesta merkityksestä Lähi-idässä ja laajemmin islamilaisessa maailmassa.

Sektarianismia ei ole aina pidetty keskeisenä ilmiönä Lähi-idässä, ja aikaisemmin se yhdistettiin Lähi-idän sijaan lähinnä Pohjois-Irlannin katolisten ja protestanttien väliseen selkkaukseen. Kuvaavaa on, ettei Samuel P. Huntington mainitse koko käsitettä vuonna 1996

ilmestyneessä ja paljon huomiota saaneessa kirjassaan *Kulttuurien kamppailu ja uusi maailmanjärjestys* (*Clash of Civilizations*) (ks. myös Johdanto). Huntingtonin mukaan kylmän sodan jälkeisessä maailmassa nimenomaan uskontoon ja kulttuuriin liittyvät identiteetit toimivat sytykkeenä vastakkainasetteluille. Erityisen alttiina konfliktien lähteenä hän pitää ”islamilaista sivilisaatiota”. Huntington kuvaa islamilaista kulttuuria yhtenäisenä kokonaisuutena eikä millään lailla nosta esille sunnien ja šiiojen vastakkainasettelua, joka tätä nykyä, parikymmentä vuotta teoksen ilmestymisen jälkeen, tuntuu olevan huomattavin yhteinen tekijä Lähi-idän konflikteissa. Sektarianismia ja sen poliittista merkitystä analysoitaessa onkin syytä painottaa, että sektarianismi voi ilmetä monin erilaisin tavoin. Lähi-itään perehtyneen historioitsija Max Weissin ehdotuksen mukaisesti olisikin parempi puhua monikossa ”sektarianismeista”, jotta voitaisiin selvemmin huomioida ilmiön ajallinen ja paikallinen vaihtelu.³

Politiikan tutkimuksessa sektarianismi-termiä käytetään myös toisessa merkityksessä. Tällöin ei tarkoiteta uskonnollisen identiteetin politisoitumista vaan poliittista järjestelmää, jossa valta on jaettu eri uskontoryhmien kesken. Uskontokuntaan tai uskonnollis-etniseen ryhmään kuulumisesta on siis lähtökohtaisesti tehty poliittinen kysymys. Tunnettu esimerkki on Libanon, joka on koko historiansa ajan perustunut tällaiseen poliittiseen malliin. Maan presidentti on aina maroniittikristitty, pääministeri sunni ja parlamentin puhemies šiia. Parlamentissa on yhtä monta paikkaa kristityille ja muslimeille. Myös muut tärkeimmät valtaelimet on jaettu eri ryhmien kesken. Saddam Husseinin jälkeisen Irakin hallinto on rakennettu Libanonin tapaan niin, että vallan jakavat sunnit, šiiat ja kurdit.

Tällaisia poliittisia järjestelmiä on perusteltu sillä, että etnis-uskonnollisesti jakautuneessa yhteiskunnassa normaali demokratia johtaa helposti enemmistön diktatuuriin. Niin sanotun konsensusdemokratian eturivin teoreetikoihin kuuluva hollantilaissyntyinen Arend Lijphart pitää Libanonia harvinaisena ei-länsimaisena esimerkkinä demokratiasta, jossa valta on jaettu eri ryhmien kesken. Toimivimmat konsensusdemokratiat ovat Lijphartin mukaan olleet Sveitsi ja Belgia sekä ennen vuotta 1967 Hollanti.⁴ Sektarianismiin perustuvan järjestelmän ongelmiana kuitenkin on, että se sementoi etniset tai uskonnolliset identiteetit tai vähintäänkin haittaa yhteisen kansallisen identiteetin muodostumista. Samalla yksilön poliittiset oikeudet sidotaan hänen edustamansa

ryhmän asemaan. Jos yksilö on väistämättä jonkin tällaisen ryhmän jäsen, ryhmiin liittyvien identiteettien poliittinen käyttäminen on paljon helpompaa kuin jos ryhmään kuuluminen on vapaaehtoista eikä siihen liity annettua poliittista merkitystä. Sektariaanisille yhteiskunnille onkin tyypillistä, että poliittinen järjestäytyminen tapahtuu ”sektien” puitteissa. Esimerkiksi puolueet kehittyvät tyypillisesti yhden uskontokunnan puolueiksi. Näin on käynyt juuri Libanonissa ja Irakissa.

Sektariaaninen konflikti

Sektariaanisella konfliktilla tarkoitetaan poliittista tai sotilaallista selkkausta, jonka osatekijänä toimivat uskontokuntiin liittyvät identiteetit ja jossa vastatusten olevat ryhmät järjestyvät ainakin osin uskontokuntien rajojen mukaan. Sektariaaninen konflikti voidaan ymmärtää eräänlaisena etnisen konfliktin alatyypinä, sillä uskontokunta muodostaa tässä tapauksessa etnisen ryhmän kaltaisen viiteryhmän. Sektaariset konfliktit etenevät paljolti etnisten konfliktien tapaan. Edellisten suhde jälkimmäisiin ja toisaalta uskonnollisuuteen ei ole kuitenkaan yksiselitteinen. Hyvin monessa etnisessä konfliktissa uskonto tai uskontokunta on tärkeä osapuolia erottava tekijä. Esimerkiksi Bosniassa serbit ovat ortodokseja, kroaatit katolisia ja bosniakit muslimeita (ks. luku 10), Sri Lankassa puolestaan singaleesit buddhalaisia ja tamilit hinduja. Joissain tapauksissa, kuten sikhien ja juutalaisten kohdalla, yhteys etnisen ryhmän ja uskonnon välillä on niin kiinteä, että niitä voi olla vaikea erottaa. Toisaalta on myös etnisiä konflikteja, joissa uskonnolla ei ole roolia.

Jotkut tutkijat ovat pyrkineet tekemään selvän eron sektariaanisen ja uskonnollisen identiteetin välille. Libanonilaissyntyisen antropologin Suad Josephin mukaan edelliseen liittyy vahvemmin ”sosiaalinen tietoisuus”, jälkimmäiseen puolestaan omakohtainen uskonnollinen vakaumus. Sektariaaniseen konfliktiin ei välttämättä sisälly varsinaista uskontojärjestelmien välistä vastakkaisuutta, eikä niissä käytettyyn väkivaltaan kuulu uskonnonharjoitukseen yhdistyviä piirteitä. Toisaalta esimerkiksi Isisin väkivaltaan šiioja tai jesidejä kohtaan yhdistyy selvä käsitys näiden ”harhaoppisuudesta”, ja väkivaltaa perustellaan teologialla.⁵

Syntymekanismeja

Lähi-idän tutkimuksessa pitkään vaikuttaneessa orientalistisessa tulkinta-perinteessä eli orientalismissa korostettiin ”idän” pysyvää erilaisuutta suhteessa ”länteen”. Itä on irrationaalinen ja länsi rationaalinen. Orienttia hallitsee uskonto, länsimaita tieteelliseen maailmankuvaan perustuva ajattelu. Siksi orientalismin mukaan uskonto ja nimenomaan islam on tekijä, joka parhaiten selittää Lähi-idän erityispiirteitä. Myös alueen konfliktit on ymmärretty historiallisiksi jatkumoiksi ikivanhoista uskonnollisista vastakkaisuuksista. Esimerkiksi israelilaisten ja palestiinalaisten konflikteja ei nähdä modernina kolonialistisena ja etnisenä selkkauksena, joka syntyi Euroopan juutalaisten siirtolaisten pyrkiessä perustamaan oma valtio Palestiinaan, vaan ikiaikaisena uskonsotana.

Vaikka tutkimus on pitkälti hylännyt käsitykset Lähi-idän perustavanlaatuisesta erilaisuudesta, ajatustapa vaikuttaa edelleen. Tällainen ajattelu on tyypillistä esimerkiksi tulkittaessa sunnien ja šiiojen välistä vastakkainasettelua. Lukuisat länsimaiset poliitikot ja poliittikan kommentaattorit ovat liittäneet nykyisen sektarianismin (väitettyyn) ikiaikaiseen vihanpitoon sunnien ja šiiojen välillä. Vuoden 2016 Kansakunnan tila -puheessaan Yhdysvaltain presidentti Barack Obama sanoi Lähi-idän käyvän läpi muutosprosessia, jonka ”pohjalla ovat vuosituhansia vanhat konfliktit”. Tällaisten tulkintojen mukaan pohjimmiltaan kysymys on edelleen sunnien ja šiiojen 600-luvulta asti käymästä taistelusta siitä, kuka on profeetta Muhammadin poliittisen ja uskonnollisen vallan oikea perillinen.

Huolimatta siitä, että sektariaanisissa konflikteissa viitataan usein historiallisiin tapahtumiin, enemmistö tutkijoista pitää sektarianismia modernina ilmiönä. Ajatus nykyajan sektariaanisista konflikteista ikiaikaisten vastakkaisuuksien jatkumona on ongelmallinen ennen kaikkea siksi, että se yksinkertaistaa historiaa. Sunnien ja šiiojen (ja muiden ryhmien) väliset suhteet ovat vaihdelleet sekä esimoderneissa dynastisissa valtioissa että 1900-luvulla syntyneissä moderneissa valtioissa. Jälkimmäisissä poliittinen liikehdintä ei myöskään ole pääosin noudattanut uskontokuntien rajoja. Sunnit tai šiit eivät siis muodosta yhdenmukaisia ryhmiä, joihin kuuluminen määritteli ryhmien poliittista käyttäytymistä. Toisin kuin usein ajatellaan, ei ole pysyvää sunni- tai šiipoliitiikkaa.

Tutkimuksessaan Irakin šiialaisista poliittisista ryhmistä irakilais-sosiologi Faleh Jabar tähdentää, että keskeiset identifioitumisen kohteet, kuten heimo, klaani, perhe, ammattiryhmä, luokka, kaupunki tai kaupunginosa, tyypillisesti ylittävät uskontokuntien rajat. Niinpä sellaiset yleiset kategoriat kuin sunni, šiia tai edes kurdi eivät riitä kuvaamaan todellisuutta. Tästä ei tietenkään seuraa, että uskonnolliset kategoriat eivät voisi saada poliittista merkitystä, kuten viime vuosikymmenien kuluessa on epäilemättä tapahtunut. Olennaista on, että uskonnollisten identiteettien politisoituminen ei ole itsestään selvä kehitys. Monimutkaisessa todellisuudessa sektarianismi on vain yksi tekijä, joka mahdollisesti vaikuttaa tapahtumien kulkuun. Sektarianismin korostaminen saattaa myös kätkeä taakseen muita tekijöitä, joilla on itse asiassa paljon tärkeämpi rooli.⁶

Politiikan tutkijat Nader Hashemi ja Danny Postel käyttävät nähdäkseeni perustellusti sektarianismin sijaan termiä ”sektarianisoituminen”, sillä näin he katsovat välttävänsä sektarianismiin sisältyvän ajatuksen ilmiön pysyvyydestä. Hashemin ja Postelin mukaan sektarianisoitumista edesauttavat luokkaristiriidat, valtiollisten rakenteiden heikkous, autoritaarisuus eli hallinnon itsevaltaisuus sekä alueelliset geopoliittiset kiistat. Monen muun tutkijan tavoin he ovat sitä mieltä, että yksinvaltaiset hallitsijat hyödyntävät sektariaanista mobilisaatiota estääkseen yhtenäisen poliittisen opposition muodostumisen. Identiteettiin pohjautuvan mobilisaation aikaansaamiseksi johtajat tähdentävät tyypillisesti oman ryhmän eroa muihin, historiallisia narratiiveja sekä pelkoja oman ryhmän alistamisesta, sulauttamisesta muuhun väestöön tai jopa tuhosta. Johtajien merkityksen korostamien on osa ”instrumentalistista” tulkintaa sektariaanisen konfliktin synnystä. Pelkkä instrumentalismi ei kuitenkaan selitä, miksi tällainen manipulaatio joskus onnistuu mutta toisinaan taas epäonnistuu.⁷

Instrumentalismin ohella sektariaanisen konfliktin syntyä on selitetty monen muun mallin avulla. ”Primordialismiin” oikeastaan viitattiin jo edellä, sillä sitä edustavat orientalistisen tutkimusperinteen käsitykset sektarianismin ikuisuudesta. Olennaista primordialismissa on käsitys, jonka mukaan sektariaaninen identiteetti samoin kuin etninen tai jopa kansallinen identiteetti ovat ihmisyyteen luonnollisesti kuuluvia piirteitä, toisin sanoen nykyinen sektariaaninen identiteetti on jatkumoa ikiaikaisille identiteeteille. Harva nykytutkija ajattelee näin, mutta suuren yleisön keskuudessa tämänsuuntaiset näkemykset

ovat yleisiä. Poliittiset johtajat voivatkin hyödyntää käsitystä identiteettien ikaikaisuudesta manipuloidessaan ihmisiä oman poliittisen agendansa taakse. Primordialismi selittää kuitenkin huonosti, miten ja miksi sektariaaninen identiteetti ”aktivoituu” tietyssä tilanteessa aiheuttaen konfliktin. Primordialismilla olisi selitysvoimaa vain siinä tapauksessa, että uskonnollisten ryhmien vastakkaisuudet pysyisivät ajan oloon muuttumattomina.

Primordialismille vastakkainen selitysmalli sektarianismin ja etnisyyden tutkimuksessa on ”konstruktivismi”, joka hylkää ajatuksen etnisten ja uskonnollisten identiteettien pysyvyydestä. Sen sijaan kysymys on sosiaalisesta konstruktioista, joka muodostuu jatkuvasti uudelleen sosiaalisen kanssakäymisen tuloksena. Tämän päivä sektarianismi on kytköksissä ennen kaikkea moderniuteen. Ilman modernia valtiota ja siihen liittyviä instituutioita, kuten lainsäädäntöä, kansalaisuutta ja poliittisia puolueita, ei olisi sektarianismia sanan nykyisessä merkityksessä. Instrumentalistien tavoin konstruktivistit korostavat eliitin roolia identiteettien mobilisoijana, mutta he eivät usko, että etnisuus tai uskonto olisi aina alistettavissa manipulaatiolle. Politisoitumiseen liittyy usein se, että oma identiteetti koetaan uhatuksi. Tämän voi aiheuttaa jonkin ulkopuolisen tahon pyrkimykset puuttua kyseisen maan asioihin, äärimmäisessä tapauksessa sotilaallisen intervention avulla. Esimerkiksi modernin Irakin historiassa sektariaanista väkivaltaa on ilmennyt ennen kaikkea silloin, kun ulkovallat ovat tunkeutuneet maahan tai kun Irak on muulla tavoin ollut osallisena aseellisissa konflikteissa. Tunnetuimpia tapauksia ovat Yhdysvaltain miehitys vuonna 2003 sekä Irakin ja Iranin välinen sota 1980-luvulla.⁸

Sektarianismista kärsivät tyypillisesti niin sanotut heikot valtiot. Kansainvälisen politiikan tutkija Joel Migdalin mukaan käsite luonnehtii valtiota, jolla ei ole edellytyksiä toteuttaa haluamiaan muutoksia yhteiskunnassa. Siltä puuttuvat keinot, joilla tavoittaa koko yhteiskunta ja säädellä yhteiskunnallisia suhteita sekä hankkia yhteiskunnalta resursseja ja jakaa niitä suunnittelemallaan tavalla takaisin. Heikon valtion poliittinen johto pyrkii usein varmistamaan asemansa hyödyntämällä ja manipuloimalla väestön kulttuurisia ja sosiaalisia eroja. Toisin sanoen hallinto suosii joitain sen vallan kannalta keskeisiä ryhmiä ja tarvittaessa esittää muut ryhmät näiden vastustajina tai vieraan maan käytyreinä. Tavoitteena ei ole huomioida koko väestön etua vaan lujittaa omaa valta-asemaa. Uskonnollisesti tai etnisesti hajanainen valtio tarjoaa luonnollisesti

paremmat mahdollisuudet manipulointiin kuin kulttuurisesti yhtenäisen, ja jakautuneessa maassa on jo lähtökohtaisesti vaikeampi saavuttaa vakaata demokratiaa.

Toisaalta heikko valtio ei pysty estämään ulkopuolisia tahoja vaikuttamasta sen sisäisiin asioihin. Siksi sektariaanisiin konflikteihin liittyy usein alueellinen ulottuvuus, mistä on Lähi-idässä lukuisia esimerkkejä. Sektarianismia edesauttaa myös heikko taloudellinen tilanne. Mikäli sektariaaniset ryhmät pystyvät valtiota paremmin turvaamaan ihmisten toimeentulon, sektarianismi tyypillisesti vahvistuu. Vuonna 1990 päättyneen sisällissodan jälkeisessä Libanonissa uskonnollisten ryhmien edustajat ja talouselämän vaikuttajat ovat liittoutuneet keskenään. Sektarianismin pohjalle on syntynyt eliittien etuja palveleva, korruptoitunut taloudellinen verkosto, joka estää esimerkiksi uskontokuntien rajat ylittävien luokkapohjaisten puolueiden muodostumisen.⁹

Nationalismin ja etnisyyden tavoin sektarianismi on ongelmallinen käsite. Vaikka sektarianismin mobilisoiva voima näyttää selvältä, sitä on vaikea määritellä tarkasti tai erottaa muista uskonnollis-poliittisiin konflikteihin vaikuttavista tekijöistä. Siksi sektarianismin merkitystä on helppo sekä väheksyä että liioitella. Käsitteen määrittelyä ja ymmärtämistä hankaloittaa myös se, että kaikkien sosiaalisten identiteettien tapaan senkin sisältö ”neuvotellaan” jatkuvasti uudelleen. Joka tapauksessa on selvää, että uskontokuntiin liittyvät identiteetit ovat heimo- tai yleisemmän uskonnollisen identiteetin ohella yksi ryhmäidentiteetin muoto, jolla on poliittista merkitystä tämän päivän Lähi-idässä ja laajemmin islamilaisessa maailmassa. Huolimatta käsitteen epätasällisuudesta sektarianismia on vaikea sivuuttaa, kun analysoidaan alueen politiikkaa ja konflikteja.

Modernien valtioiden synty Lähi-idässä ja uskontokuntien väliset suhteet

Lähi-idän valtiot Länsi-Aasiassa ja Pohjois-Afrikassa itsenäistyivät 1920-luvulta lähtien 1970-luvun alkuun mennessä. Monessa tapauksessa taustalla ei ollut aikaisempaa historiaa alueellisena kokonaisuutena, vaan rajat ja toisinaan myös hallitsijan asettivat eurooppalaiset suurvallat, erityisesti Ranska ja Iso-Britannia. Länsivaltojen vetämät rajat saivat aikaan pitkäkestoisen ja vaikean prosessin, jossa uudet

”kansallisvaltiot” ovat yrittäneet löytää kestävästä yhteisestä identiteetistä. Kipupisteinä ovat usein olleet uskonnollisten ja etnisten ryhmien väliset suhteet.

Modernien valtioiden synty vaikutti kahdella keskenään ristiriitaisella tavalla uskonnollisten ryhmien suhteisiin. Yhtäältä siihen liittyi laajojen ja kollektiivisten, esimerkiksi kansallisten tai luokkapohjaisten, identiteettien kehitys. Käsitys yhteisestä kansakunnasta ylitti uskonnolliset rajat, mikä periaatteessa mahdollisti kaikkien uskonnollisten ryhmien integraation osaksi yhteiskuntaa. Toisaalta modernin valtion kontrollikoneisto mahdollisti etniset puhdistukset ja muut kollektiiviset vainot.

Nationalistisen ajattelun leviämistä seurasi kamppailu kansakunnan käsitteen sisällöstä, toisin sanoen siitä, ketkä kaikki kansakuntaan kuuluvat. Uutta oli myös se, että valtion tuli jollain lailla ”edustaa” kansaa. Ongelmaksi muodostui enemmistön ja vähemmistön välinen suhde, jolla oli ollut esimodernissa valtiossa vain vähän merkitystä. Sektarianismi on usein liittynyt juuri kysymyksiin siitä, ketkä kansakuntaan lukeutuvat ja kenelle valtio kuuluu. Ei-muslimit tai harhaoppisina pidetyt muslimiryhmät olivat toki olleet vainojen ja sorron kohteena dynastisten valtioidenkin aikana. Tuolloin syynä ei kuitenkaan ollut se, että ne olisivat olleet vähemmistö – mitä ne toisinaan eivät edes olleet – vaan se, että niitä ei pidetty oikeauskoisina.

Usein eurooppalaiset suurvallat tietoisesti korostivat ryhmien välisiä eroja estääkseen kaikkia yhdistävän nationalismin leviämistä. Syyrian tapauksessa Ranska pyrki aluksi jopa jakamaan valtion uskontokuntien mukaisiin osiin. Yksi peruste, jolla Ranska torjui ajatuksen yhtenäisestä Syyrian valtiosta, oli väite, että yhdistyminen johtaisi vähemmistöjen sortoon. Ranska alkoi hallitsemassaan Syyriassa suosia armeijassa alaviittien ja druusien kaltaisia vähemmistöjä, minkä myötä vähemmistöjen osuus upseerikunnassa kasvoi selvästi. Tästä seurasi myöhemmin se, että sotilaiden otettua vallan 1960-luvun alussa valta siirtyi käytännössä eri vähemmistöille. Irakissa puolestaan kristityt assyrialaiset joutuivat itsenäistymisen jälkeen vainon kohteeksi, koska heillä oli ollut läheiset suhteet brittiläisen siirtomaan ajan vallanpitäjiin. Lähi-idän moderneissa valtioissa myös institutionalisoitiin eri ryhmien asema, osin eurooppalaisten ohjauksessa. Poliittisilla, juridisilla ja uskonnollisilla instituutioilla onkin ollut tärkeä rooli sektarianismin kehityksessä. Esimerkiksi Libanonissa sektarianismi modernissa merkityksessä syntyi 1800-luvulla

Osmanien valtakunnan uudistusten seurauksena (ks. luku 9), ja se vahvistui Ranskan mandaattihallinnon aikana. Lisäksi on huomattava, että eri ryhmien sektariaaninen identiteetti muodostui eri aikoina, kuten Max Weiss on osoittanut Libanonin šiiojen kohdalla.¹⁰

Uskonnolliset vähemmistöt olivat usein eturintamassa korostamassa nationalismia, joka lupasi niille tasavertaisen aseman enemmistön rinnalla. Se kuitenkin vaihteli, minkälaista nationalismia vähemmistöt tai muuten heikommassa asemassa olleet ryhmät suosivat. Irakissa šiialaiset ja juutalaiset kannattivat paikallista irakilaista kulttuuria painottavaa nationalismin muotoa. Ongelmaksi erityisesti šiioille muodostui se, että sunnalainen eliitti tuki laajempaa panarabistista nationalismia, jolloin erityinen irakilainen identiteetti tulkittiin uhaksi näille ”bismarckilaisille” unelmille yhdistää koko arabimaailma. Vaikka panarabismi oli ensisijaisesti sekulaari ideologia, siihen kytkeytyi myös keskiaikaisten sunnalaisten arabidynastioiden, etenkin abbasidi-kalifaatin (750–1258), ihailu. Toinen aatteellinen suuntaus, jossa šiialaiset olivat aktiivisesti mukana, oli kommunismi, joka niin ikään nähtiin uhkana panarabistiselle ideologialle. Uskonnollisille šiioille sekulaari nationalismi taas oli jo sinänsä ongelma. Šiialaisten osittainen sulkeminen kansakunnan ulkopuolelle ja tähän liittyneet vainot ja karkotukset Iraniin erityisesti Saddamin kaudella vähensivät näiden uskoa tasa-arvoiseen Irakiin. Nämä kokemukset ovat vaikuttaneet asenteisiin Saddamin kukistumisen jälkeisessä Irakissa, jossa šiialaiset saivat ensi kertaa vahvan poliittisen roolin, vaikka olivat olleet enemmistö jo pitkään.¹¹

Sektarianismin nousu osana uskonnon merkityksen kasvua

1970-luvulta alkaen kaikki uskontoon liittyvät identiteetit ovat kasvattaneet Lähi-idässä painoarvoaan yhdistävän sekulaarin nationalismin kustannuksella. Muslimien ohella kehitys on koskenut alueen kristittyjä sekä Israelissa juutalaisia. Sektarianismi on osa tätä laajempaa ilmiötä, jossa uskonto on vahvistunut ja saanut samalla uusia merkityksiä. Vaikka Lähi-idässä ja osin koko islamilaisessa maailmassa muutos onkin ollut poikkeuksellisen raju, ilmiönä uskonnon nousu on ollut hyvin globaali. Selvän poikkeuksen muodostaa oikeastaan vain osa Eurooppaa, jossa yhteiskunnallinen sekularisaatio on edelleen jatkunut.

Toisen maailmansodan jälkeistä Lähi-itää hallitsi sekulaari nationalismi eri muodoissaan. Valtiollisten rakenteiden esikuvat tulivat läntisestä Euroopasta, vähitellen myös Itä-Euroopan sosialistisista valtioista. Jyrkimmät muutokset tapahtuivat Turkissa, mutta autoritaarinen, valtion pakottama sekularismi vaikutti pienemmässä mittakaavassa myös monessa muussa Lähi-idän maassa. Hyviä esimerkkejä ovat arabinationalistisen Ba'ath-puolueen hallitsemat Syyria ja Irak, Gamal Abdel Nasserin (1918–1970) ajan Egypti sekä Tunisia. Useimmissa alueen hiljattain itsenäistyneissä maissa uskonnolliset johtajat menettivät valtansa ja lainsäädäntö perustui pääosin länsimaiseen malliin. Sekularismin kulta-aikaa olivat 1950- ja 1960-luvut, jolloin arabinationismi oli alueellisesti merkittävin ideologia ja sekulaari nationalismi menestyi myös Turkissa, Israelissa ja Iranissa. Valokuvat menneiden vuosikymmenien Kairosta tai Teheranista todistavatkin paljon länsimaisemmasta pukeutumisesta kuin nykyään.

Vuoden 1967 niin kutsuttua kuuden päivän sotaa Israelin ja sen arabinaapureiden kesken pidetään eräänlaisena symbolisena vedenjakajana, jonka jälkeen sekularismi alkoi menettää asemiaan. Toki muutos oli todellisuudessa vähittäinen, mutta Egyptin presidentti Nasserin murskatappiota Israelille tulkittiin nopeasti koko sekulaarin nationalismin tappiona. Arabimaissa ja laajemminkin islamilaisessa maailmassa nöyryytyksen syynä pidettiin ennen kaikkea oman kulttuurin ja islamin hylkäämistä. Uskonnollista identiteettiä korostanut Saudi-Arabia vankistikin 1970-luvun kuluessa asemaansa arabimaailmassa. Öljyvaroilla rikastunut maa kanavoi huomattavasti rahaa konservatiivisen wahhabilaisuuden tukemiseen Pakistanista Pohjois-Afrikkaan (ks. luku 7).

Poliittinen islam eli islamismi levisi merkittäväksi yhteiskunnalliseksi voimaksi eri puolilla islamilaista maailmaa. Tällöin valtion ”islamilaisuudesta” ja suhteesta islamilaiseen lakijärjestelmään eli *šariaan* tuli tärkeä poliittinen kysymys. Islamismin esiinmarssia vahvisti poliittisten johtajien toiminta. Koska monessa maassa 1960- ja 1970-luvuilla tärkeimmän poliittisen opposition muodostivat erilaiset vasemmistoryhmät, vallanpitäjät antoivat islamistisille liikkeille vasemmistopuolueita enemmän toimintavapauksia, jotta ne söisivät vasemmiston kannatusta.¹² Kaiken kaikkiaan tämän päivän sektarianismia on vaikea kuvitella ilman 1970-luvulla alkanutta poliittisen islamismin nousua sekä yhteiskuntien sosiaalista ”uusislamisoitumista”.

Pakistan ja Iranin islamilainen vallankumous

Nykyisen sektarianismin alkunäytöksenä voidaan pitää 1970-luvun lopun Pakistania, sillä juuri siellä kehittyi ensimmäinen moderni sunnien ja šiiojen välinen konflikti. Arviolta 75–85 prosenttia pakistanilaisista on sunneja ja loput pääosin šiioja. Vaikka Pakistan ei sijaitse Lähi-idässä, sillä on vahvat yhteydet erityisesti Persianlahden valtioihin. Se on hyvä esimerkki edellä esitetystä heikosta valtiosta, koska maan johdolla on aina ollut vaikeuksia ulottaa hallinta koko alueelleen ja kaikkiin sosiaalisiin ryhmiin. Edelleen jatkuvassa konfliktissa aseistautuneet sunni- ja šiiryhmät ovat toistuvasti käyttäneet väkivaltaa etujensa ajamiseksi. Iranilaissyntyisen politiikan tutkija Vali Nasrin mukaan uskonnollisella oikeaoppisuudella on Pakistanin tapauksessa suurempi merkitys kuin vaikkapa Libanonissa tai Pohjois-Irlannissa, mutta siitä huolimatta Pakistanissakin kyse on ennen kaikkea uskonnollisen identiteetin käytöstä poliittiseen aktivoimiseen eikä teologisista eroista uskonryhmien välillä. Huomionarvoista on, että sektarianismista alkoi Pakistanissa kehittyä poliittinen voima vasta 1970-luvun loppupuolelta lähtien.¹³

Kenraali Muhammad Zia ul-Haq nousi Pakistanissa valtaan sotilasvallankaappauksella vuonna 1977. Hän käynnisti laajamittaisen islamisointikampanjan, joka muistutti monessa muussa maassa tuolloin ja myöhemmin esiintyneitä pyrkimyksiä kasvattaa uskonnon yhteiskunnallista roolia. Zia painotti politiikassaan sunnalaista uskonnollista lakia, mikä heikensi maan šiialaisvähemmistön asemaa. Samoihin aikoihin, vuonna 1979, tapahtui Iranissa vallankumous, jonka myötä valtaan pääsi ajatollah Khomeinin johtama šiialaisuuteen pohjautunut hallinto. Iranin vallankumous vahvisti šiialaisten identiteettiä myös naapurimaa Pakistanissa. Pakistanin johto antoi lopulta periksi, ja šiialaiset vapautettiin sellaisesta lainsäädännöstä, joka soti heidän uskonnollista lakiaan vastaan. Tämä puolestaan suututti hallinnon sunnalaiset tukijat, sillä he katsoivat, että valtion islamilaisuuden tuli perustua ”universaalille” islamille, jossa ei ollut sijaa šiialaisuudelle. Vähemmistöjen tuli sopeutua enemmistön määrittelemään valtiolliseen identiteettiin. Suuttumusta lisäsi se, että Iranin šiialainen johto oli näkyvästi painostanut Pakistania ottamaan huomioon vähemmistön toiveet. Pelko Iranin vaikutusvallasta Pakistanissa kasvoi. Maan sisäinen kysymys alkoi saada alueellisia ulottuvuuksia myös siksi, että Zia oli kuulunut Iranin syrjäytetyn šaahin tukijoihin ja hän oli lisäksi Yhdysvaltain läheinen liittolainen.

Pakistanissa šiiojen uskollisuus kotimaalleen kyseenalaistettiin. Hallinnon näkökulmasta asetelman vakavuutta lisäsi se, että šiialaiset yhdistivät voimansa sotilaiden valtaa vastustaneen opposition kanssa. Hankalassa tilanteessa Zia päätyi noudattamaan heikoille ja uskonnollisesti jakautuneille valtioille tyypillistä hajota ja hallitse -periaatetta. Tällainen strategia tarjoaa poliittiselle johdolle pikaista helpotusta, mutta se heikentää entisestään väestön yhtenäisyyttä ja pahentaa siten tilannetta pidemmän päälle. Pakistanin johto pyrki ensinnäkin esittämään demokratialiikkeen šiialaisena hankkeena, jotta se menettäisi oikeutuksensa sunnalaisen enemmistön keskuudessa. Samalla sunnalaista identiteettiä vahvistavia uskonnollista oppilaitoksia alettiin tukea avokätisesti. Lisäksi sunnalaisia ryhmiä aseistettiin ja niiden käyttämää väkivaltaa katsottiin läpi sormien. Armeijalla ja vaikutusvaltaisella tiedustelupalvelu ISI:llä oli aseistamisessa keskeinen rooli.

Hallinnon toimenpiteet voimistivat väkivallan kierrettä seuraavina vuosina. Sota naapurimaa Afganistanissa vahvisti sunniradikalismia entisestään ja johti Saudi-Arabian antamaan merkittävään tukeen. Väkivaltaisuuksista muodostui Pakistanille rasite, josta se ei vielä kukaan ole onnistunut pääsemään irti. Pakistanin konfliktiin on kuulunut alusta lähtien piirteitä, jotka ovat myöhemmin luonnehtineet Lähi-idän sektariaanisia konflikteja. Keskeisimpiä ovat poliittisten johtajien manipulatiivinen rooli, alueellisten valtataistelujen merkitys sekä se, että kerran liikkeelle lähtenyt sektarianisointumista on hyvin vaikea pysäyttää.¹⁴

Lähi-idän sektariaanisten konfliktien tarkastelussa on välttämättä otettava huomioon Iranin vuoden 1979 islamilainen vallankumous, joka mullisti alueen geopolitiikan. Islamilaisen tasavallan alkuvuosina vallankumouksen levittämisestä tuli Iranille tärkeä poliittinen päämäärä. Vaikka Iranin johto pyrki esittämään vallankumouksen yleisislamilaisena eikä pelkästään šiialaisena, se hyödynsi naapurimaiden šiiväestöä edistääkseen tavoitteensa toteutumista. Kuten Pakistanin yhteydessä jo mainittiin, šiialaisen väestön uskollisuus joutui sunnienemmistöissä tai -valtaisissa maissa epäilyksenalaiseksi. Erityisesti Saudi-Arabia pelkäsi vallankumouksen leviämistä ja alkoi voimakkaasti tukea šiialaisvastaisuutta.

Vuoden 1979 vallankumous oli lähtökohta Iranin ja Saudi-Arabian valtataistelulle, joka on ollut merkittävimpiä Lähi-idän politiikkaan viime vuosikymmeninä vaikuttaneita tekijöitä. Täytyy tosin muistaa, että tänäkin aikana maiden suhteet ovat huomattavasti vaihdelleet. Pelko

Irania kohtaan sai Saudi-Arabian, alueen muut sunnivaltiot sekä Yhdysvallat tukemaan Irakia sen hyökättyä Iraniin vuonna 1980. Irak nähtiin patona Iranin vallankumouksen leviämislle. Esimerkiksi Libanonissa Iran kuitenkin onnistui tukemaan maan šiialaisen väestön politisoitumista, joka johti muun muassa Hizbullah-järjestön syntyymiseen 1980-luvun alussa.¹⁵

Sektarianismi Saddamin kaatumisen jälkeen

Saddam Husseinin hallinnon kukistumista Yhdysvaltain hyökkäyksen seurauksena pidetään usein taitekohtana sektarianismin vahvistumisessa. Vuoden 2003 jälkeen sektarianismista on tullut Irakissa aivan uudella tavalla konfliktien lähde ja uskontokuntapohjaiset poliittiset johtajat ovat nousseet keskeiseen rooliin. Irakin sunneilla ei ollut ennen Saddamin kaatumista ollut selvää sektariaanista identiteettiä, sillä he olivat samastuneet Irakin valtioon. Heidän identiteettinsä ei ollut koskaan ollut uhattuna, eikä sunniuden korostamiseen ollut ilmennyt tarvetta. Yhtenäisyyteen pyrkinyt valtio oli suhtautunut kielteisesti šiia- tai kurdi-identiteettien ilmaisemiseen. Saddamin Irakissa sektarianismi oli kummunut valtion suhteesta šiioihin, ei sunnien ja šiiojen vastakkaisuudesta.

Ryhmien välisissä ristiriidoissa ei myöskään ollut koskaan ollut kyse Irakin kansallisvaltion olemassaolosta tai rajojen muuttamisesta. Tämä kaikki muuttui, kun valtion rakenteet murtuivat Yhdysvaltain miehityksen seurauksena, samalla kun sunnit oikeastaan ensimmäistä kertaa huomasivat olevansa vähemmistö. Nyt alkoi kehittyä erityinen sunni-identiteetti, johon kuului olennaisena osana ”uuden” Irakin torjunta. Saddamin kaatumista seuranneesta sisällissodasta tuli katalysaattori, joka poikkeuksellisen voimakkaasti vahvisti sunnien ja šiiojen vastakkainasettelua koko Lähi-idän alueella ja laajemminkin.¹⁶

Irak oli vuoden 1979 vallankumouksesta lähtien ollut Iranin verivihollinen, minkä vuoksi sekä Persianlahden valtiot että Yhdysvallat olivat aika ajoin tukeneet sitä. Saddamin kukistuminen lujitti Iranin alueellista asemaa, ja se onnistui nousemaan merkittäväksi tekijäksi myös Irakissa. Iranin vahvistuminen puolestaan kiristi valtataistelua Iranin ja Saudi-Arabian välillä. Kaiken kaikkiaan Saddamin Irakin luhistuminen palautti arabimaailmaan 1950- ja 1960-lukujen ”arabien kylmän sodan”, jossa eri valtioiden sisäiset tapahtumat kytkeytyivät alueelliseen

valtakamppailuun. Sektarianismi on ollut tärkeä ase tässä taistelussa, vaikka se ei suinkaan palaudu pelkäksi sunnien ja šiiojen väliseksi konfliktiksi. Molemmat mahtitekiijät, Saudi-Arabia ja Iran, ovat myös ylittäneet sektariaaniset rajat etsiessään liittolaisia.¹⁷

Arabikeväästä sektariaaniseen syksyyn

Viimeisimmän kehitysvaiheen sektarianismissa käynnisti vuoden 2010 lopulla alkanut niin kutsuttu arabikevät. Kyse oli laajamittaisista mielenosoituksista ja kansannousuista, joissa vaadittiin demokratiaa ja taloudellista oikeudenmukaisuutta sekä vastustettiin korruptiota. Ensimmäistä kertaa arabimaiden historiassa kansalaiset asettuivat laajana rintamana hallitsijoitaan vastaan. Arabimaailman vallankumoukset ovat nimittäin olleet ensisijaisesti eliitin sisäisiä välienselvittelyjä eivätkä Iranin vuoden 1979 tapahtumien tapaan ”suuria” alhaalta päin nousseita vallankumouksia.

Uskonnolla ei juurikaan ollut merkitystä arabikevään kansannousuissa. Mielenosoitukset lähtivät liikkeelle Tunisiasta ja levisivät pian eri muoidossa lähes kaikkialle arabimaailmaan. Arabikevään seuraukset ovat vaihdelleet huomattavasti maasta toiseen. Tunisiassa, Egyptissä, Libyassa ja Jemenissä tapahtui vähintään osittainen vallankumous. Näistä vain Tunisiassa valta vaihtui jokseenkin verettömästi, minkä jälkeen maassa on käyty kahdet vapaat parlamenttivaalit. Ensimmäiset vaalit lokakuussa 2011 päättyivät islamistien voittoon, mutta kolme vuotta myöhemmin islamistinen al-Nahda-puolue kärsi tappion, jonka puolueen johtaja välittömästi myös tunnusti. Tunisiassa on uusi, demokraattinen perustuslaki, eikä poliittinen väkivalta – jota on toki ollut – ole verrattavissa siihen, mitä muualla Lähi-idässä on tapahtunut.

Egyptissä arabikevään mielenosoitukset johtivat armeijan tuella maata itsevaltaisesti hallinneen presidentti Hosni Mubarakin eroon. Entinen ilmavoimien komentaja Mubarak oli ollut vallassa 1980-luvun alusta lähtien. Vuodenvaihteessa 2011–2012 ja seuraavana kesänä käytyjen rehellisten parlamentti- ja presidentinvaalien myötä valta siirtyi Muslimiveljeskuntaa edustaneelle presidentti Mohammed Mursille. Vain vuoden kuluttua armeija kuitenkin kaappasi vallan uudelleen itselleen laajojen Muslimiveljeskuntaa vastustaneiden mielenosoitusten siivittämänä. Sen jälkeen Muslimiveljeskuntaan ja sen kannattajiin on

kohdistettu huomattavan väkivaltainen kampanja. Kenraalista presidentiksi siirtyneen Abdel Fattah al-Sisin johtama Egypti on vähintään yhtä epädemokraattinen kuin aikanaan Mubarakin hallinto.

Libyassa Naton *de facto* tukema vallanvaihto johti lopulta valtiotekojen hajoamiseen ja sisällissotaan. Jemenissä presidentti Ali Abdallah Saleh siirtyi syrjään Persianlahden maiden laatiman suunnitelman mukaisesti. Sen jälkeen sielläkin on ajauduttu veriseen sisällissotaan, joka Syyrian tavoin on saanut myös alueellisen valtataistelun piirteitä. Muualla varsinaista vallanvaihtoa ei ole tapahtunut. Bahrain oli vuoden 2011 kansannousujen päänäyttämöitä, mutta Saudi-Arabian johtama sotilaallinen väliintulo tukahdutti kansannousun. Syyriassa kansannousu muuttui nyt jo vuosia jatkuneeksi sisällissodaksi (jota käsitellään tarkemmin luvun loppupuolella). Irak vuorostaan ajautui arabikevään ja Syyrian sisällissodan myötä uudelleen kaaokseen.

Sektarianismi on ilmennyt arabikevään jälkeen monella tavalla, joskaan sen merkitystä ei tule korostaa liikaa. Ensinnäkin sektarianismi liittyy Lähi-idän maiden hallintojen pyrkimyksiin torjua muutospaineet. Koska vallanpitäjät eivät ole olleet valmiita hyväksymään vaateita demokratisoitumisesta, ne ovat yrittäneet kanavoida sisäiset levottomuudet uskontokuntien väliseksi vastakkaisuudeksi, hieman samaan tapaan kuin Pakistanin sotilashallinto teki 1970- ja 1980-lukujen taitteessa.¹⁸

Toisekseen sektarianismi on näkynyt alueellisessa valtataistelussa, jota oli kiihdyttänyt Saddamin kaatuminen ja jota arabikevään tapahtumat vahvistivat entisestään. Irakin ohella Jemenistä ja erityisesti Syyriasta tuli valtakamppailujen päänäyttämöitä. Esimerkiksi Syyriassa sunnivaltiot ja -järjestöt ovat taistelleet oppositioryhmien puolella tai tukeneet niitä ja vastaavasti šiiäenemmistöiset valtiot ja šiiäjärjestöt ovat asettuneet presidentti Bašar al-Assadin hallinnon taakse. Valtataistelua on tosin käyty myös sunnileirin sisällä.

Kolmanneksi sektarianismi on heijastunut eri uskontokuntien välisen kiristymisenä. Arabikevään jälkeisessä Egyptissä ovat selvästi lisääntyneet hyökkäykset maan koptivähemmistöä vastaan, johon kuuluu arviolta kymmenesosa egyptiläisistä. Näitä iskuja on ilmeisesti tehnyt myös Isis-järjestö, minkä seurauksena sektariaaninen väkivalta Egyptissä on ensi kertaa tullut osaksi alueellista tai globaalia jihadia. Yksi syy kristittyihin kohdistuneisiin iskuihin on ilman muuta se, että monet kristityt ja erityisesti koptikirkon johto ovat tukeneet armeijaa pelätessään yhteiskunnan islamisoitumista. Sektarianismi ei ole Egyptissäkään syntynyt

hetkessä. Kristittyjen ja muslimien välisissä suhteissa on ollut jännitteitä vuosina 1970–1981 hallinneen presidentti Anwar al-Sadatin valtakaudesta alkaen, ja kristittyjen yhteiskunnallinen asema on ollut monella tapaa heikko. Valtio on useamman vuosikymmenen ajan vahvistanut sektariaanista tulkintaa egyptiläisestä yhteiskunnasta korostamalla koptikirkon patriarkan eli paavin asemaa kristittyjen poliittisena johtajana. Näin kristityt on nähty yhtenäisenä poliittisena ryhmänä, jota koptikirkon patriarkka edustaa. Hosni Mubarakin aikana voimistui myös uskonnollinen korporativismi, jossa koptit ymmärrettiin ensi sijassa kirkon eikä kansakunnan jäseninä.¹⁹

Sektarianismi Syyrian sisällissodassa

Irakin ohella sektariaanisesta konfliktista on viime vuosina puhuttu eniten Syyrian poikkeuksellisen verisen sisällissodan yhteydessä. Syyrian konflikti onkin havainnollinen esimerkki, jonka avulla voi pohtia sektarianismin roolia. Ennen maaliskuussa 2011 käynnistynyttä sisällissotaa Syyrian noin 23 miljoonasta asukkaasta arviolta kolme neljäsosaa oli sunneja, reilu kymmenesosa alawilaisia eli alaviitteja, vajaa kymmenesosa kristittyjä ja loput pääosin druuseja²⁰ sekä pienempiä vähemmistöjä. Etniseltä taustaltaan noin 90 prosenttia asukkaista oli arabeja ja loput kurdeja. Alaviitit ovat šiialainen ryhmä, jonka jäseniä elää Syyrian lisäksi nykyään Libanonissa ja Turkissa. Sunnat pitivät alaviitteja vuosisatojen ajan harhaoppisina ja kohtelivat heitä huonosti. Jopa šiialaisten enemmistön eli 12-šiialaisten keskuudessa alaviitteihin on suhtauduttu epäilevästi. Moderni Syyrian valtio ja erityisesti armeija muodostui tärkeäksi kanavaksi, jonka kautta alaviitit pystyivät vähitellen parantamaan asemaansa yhteiskunnassa. Muita šiialaisia, kuten 12-šiialaisia, joita iranilaiset, irakilaiset ja libanonilaiset šiiat pääosin ovat, on Syyriassa vähän.²¹

Jotkut tutkijat ovat pitäneet Syyriaa esimerkkinä vähemmistövallasta. Toiset ovat korostaneet, että huolimatta alaviittien suuresta määrästä maan johdossa valtio ei ole perustunut alawilaisuudelle vaan arabinationalismille. Asuessani itse Damaskoksessa sotaa edeltäneinä vuosina kuulin toistuvasti vakuutteluja siitä, että Syyria on yhtenäinen eikä sektarianismia siellä ilmene. Valtio pyrki esiintymään yhteisen arabi-identiteetin edustajana, mikä sulki kurdivähemmistön ulkopuolelle mutta alleviivasi muiden yhteyttä syyrialaisina uskonnosta riippumatta.

Alaviittien huomattavan suuri edustus maan johdossa paransi koko väestöryhmän asemaa, mutta merkittävä osa alaviiteista oli edelleen köyhiä.

Ensisijaisesti valta-asemasta hyötyivätkin 1970-luvulta lähtien maata johtanut Assadien suku ja sen lähipiiri. Assadien Syyria ei missään vaiheessa pyrkinyt tekemään alaviiteista etuoikeutettua ryhmää. Alaviitteja pääsi korkeille paikoille ennen kaikkea siksi, että epävakaa valtiossa hallinto suosi ryhmiä ja henkilöitä, joihin se pystyi luottamaan. Tällöin yhteisen taustan, suvun, klaanin, koulutuksen ja uskonnollisen ryhmän merkitys korostui. Syyrian suhteen pitää paljolti paikkansa sama, mitä historioitsijat Marion Farouk-Sluglett ja Peter Sluglett kirjoittavat niin ikään Ba'th-puolueen hallitsemasta Irakista: maan johtoon keskittyi Länsi-Irakista kotoisin olleita sunnejä siksi, että he olivat keskenään sukua ja ystäviä, ei siksi, että he kävivät samoissa moskeijoissa.²²

Noustessaan Syyriassa valtaan 1960-luvulla sosialistinen Ba'th-puolue sai tukensa maaseudun köyhiltä, vähemmistöiltä ja upseereilta. Eriytyisesti kaupunkien sunnit sen sijaan vastustivat sitä. Tärkeimmäksi oppositiovoimaksi muodostuivat islamistit, jotka käynnistivät vuonna 1977 laajamittaisen ja väkivaltaisen kapinan hallintoa vastaan. Kapinan keskuskeskukset olivat osin samoja kuin nykyisessä sisällissodassa. Kapinaa johtivat Muslimiveljeskuntaan kuuluneet, keskiluokkaisista *ulama*-perheistä (uskonoppineet) tulleet miehet. Islamilainen vallankumous pyrki nimenomaan eroon vähemmistövallasta, jonka huipulla olivat ”harhaoppiset” alaviitit. Kaupunkien kauppiaiden lisäksi kapinaa tukivat monet yliopisto-opiskelijat. Kapina kukistettiin vuonna 1982 armottomasti, ja sen jälkeen valtiollinen sorto ja kontrolli lisääntyivät tuntuvasti. Kapina epäonnistui osin siksi, että se ei saanut pääkaupunki Damaskoksen asukkaita taakseen. Iso osa maltillisista sunneista suhtautui islamistiseen kapinaan kielteisesti. Puhtaasti sektariaanisia rintamia ei siis muodostunut, vaan osapuolia erotti myös luokka sekä se, mistä päin Syyriaa he tulivat. Tältä osin historia näyttää toistavan itseään.²³

Assadien uskontopolitiikka

Uskontopolitiikka oli osa Syyrian johdon pyrkimyksiä oikeuttaa valtansa tilanteessa, jossa alaviittivähemmistöllä oli vahva asema maan johdossa ja islamismi muodosti vaikutusvaltaisimman oppositiovoiman. Jo 1970-luvulla Bašar al-Assadin isä Hafez al-Assad yritti heikentää radikaalin

islamismien uhkaa, ja hankkeeseen panostettiin entisestään Muslimiveljeskunnan kapinan jälkeen. Hallintoa auttoi se, että maltillisella islamilla oli Syyriassa pitkä perinne ja vauras länsimaistunut väestönosa pelkäsi islamismia. Islamismien uhkaa pyrittiin vähentämään korostamalla valtion islamilaisuutta. Islam alkoi näkyä maan tiedotusvälineissä, ja valtion varoin rakennettiin moskeijoita. Tärkeässä asemassa oli maltillista suufilaista islamia edustavan uskonnollisen oppineiston tukeminen ja sen jäsenten nostaminen keskeisille paikoille. Osana Muslimiveljeskunnan vastaisia toimia islamisteja oli pidetty vuosien ajan vankiloissa, mutta 1990-luvun alussa islamisteja vapautettiin suhteiden parantamiseksi.²⁴

Periaatteessa sosialistinen ja sekulaari hallinto alkoi enenevässä määrin käyttää islamilaisia symboleita lisätäkseen kannatustaan uskonnollisten sunnalaisten keskuudessa. Presidentti esitettiin hurskaana ja modernina muslimina, ja samalla lujitettiin valtion kontrollia uskonnollisesta oppineistosta ja uskonnollisista järjestöistä. Osa maan muslimijohtajista onkin säilynyt uskollisena nykyiselle presidentille Bašar al-Assadille koko sisällissodan ajan. Toisaalta läheiset suhteet poliittisen ja uskonnollisen johdon välillä vähensivät virallisten muslimijohtajien arvostusta uskonnollisen väestönosan piirissä jo ennen vuoden 2011 kansannousua. Jopa jihadistien kanssa luotiin eräänlainen epäpyhä liitto kannustamalla heitä osallistumaan Yhdysvaltain-vastaiseen taisteluun Irakissa.²⁵

Virallisen islamin korostamiseen ei tietenkään sopinut alawilaisuuden erityispiirteiden painottaminen. Sekä Bašar että hänen vaikutusvaltainen pikkuveljensä Maher al-Assad ovat naimisissa sunninaisen kanssa, ja Syyriassa on liikkunut paljon huhuja siitä, että he ovat kääntyneet sunnalaisiksi.

Alawilaisuuden epäilyttävyttä ”harhaoppina” on pitkään pyritty vähentämään kytkemällä se šiialaisuuden päämuotoon, 12-šiialaisuuteen. Libanonin šiiojen tunnettu johtaja Musa Sadr hyväksyi vuonna 1973 alaviittien šiialaisuuden, ja seuraavana vuonna Hafez al-Assad teki *umran* eli ”pienen pyhiinvaelluksen” Mekkaan korostaakseen hurskauttaan. Musa Sadrin antama tunnustus oli Syyrian johdolle tärkeä, koska vuonna 1971 Assadista oli tullut maan ensimmäinen alaviittitaustainen presidentti, eikä merkittävä osa kansalaisista hyväksynyt tätä. Vuoden 1973 perustuslaki oli vieläpä määritellyt, että valtion päämiehen tuli olla muslimi.²⁶

Alawilaisuuden yhdistämisestä 12-šiialaisuuteen seurasi se, että Syyriaan rakennettiin vuoden 1979 vallankumouksen jälkeen iranilaisella rahoituksella satoja šiialaisia uskonnollisia oppilaitoksia ja pyhäkköjä

ja tuhansia iranilaisia oppineita tuli Syyriaan opastamaan alaviitteja šiialaisuudessa. Syyriassa on paljon šiialaisille historiallisesti tärkeitä pyhiinvaelluskohteita, joita maat alkoivat yhteisvoimin markkinoida kasvavalle määrälle uskonnollisia turisteja. Monia pyhiinvaelluskohteita ehostettiin ”persialaisen” ulkonäön saamiseksi, mikä oli omiaan lisäämään Syyrian ja Iranin poliittisen liittosuhteen uskonnollista leimaa. Muistan itse, kuinka lukuista syyrialaiset paheksuivat šiialaisuuden kasvavaa näkyvyyttä Syyriassa. Myös Yhdysvaltojen miehitystä vuonna 2003 seurannut sektariaaninen konflikti Irakissa ja irakilaiden pakolaisten tulo Syyriaan lisäsivät uskonnollisen sunniväestön kielteisiä asenteita šiioja kohtaan. Alawilaisuuden kytkeminen 12-šiialaisuuteen osoittautui kaksiteräiseksi politiikaksi.²⁷

Sektariaaninen sisällissota?

Syyrian kansannousun laittoivat alulle ennen kaikkea ne, jotka eivät olleet hyötynet tai jotka olivat kärsineet taloudellisesta liberalisaatiosta ja siihen liittyvästä korruptiosta. Protestien tyyssijoja olivat köyhtynyt maaseutu sekä teollisuuskaupunki Homs. Mielenosoituksissa korostui pyrkimys pitää kansakunta yhtenäisenä. Kansannousun päätavoite ilmaistiin kolmella ei:llä: ei ulkopuolista väliintuloa, ei sektarianismia, ei väkivaltaa. Sunnienemmistön lisäksi mielenosoituksiin osallistuivat monet vähemmistöjen edustajat huolimatta siitä, että niissä käytettiin myös islamilaista symboliikkaa. Vaikka mukana oli myös salafisteja, alkuvaiheessa mielenosoituksia luonnehti pikemminkin karnevalistinen tunnelma ja yhtenäisyys.²⁸

Vähitellen sekä hallinto että oppositioryhmät alkoivat kuitenkin tulkita vastakkaisuuksia paljolti sektariaanisesta näkökulmasta. Konfliktissa ei silti ole missään vaiheessa muodostunut puhdasta jakolinjaa eri uskontokuntien välillä. Tärkeimpien kaupunkien Damaskoksen ja Aleppon sunniporvariston tuki on ollut olennainen tekijä, joka on auttanut Bašar al-Assadia pysymään vallassa. Näiden kaupunkien keskiluokka ei ole vaatinut hallinnan kaatamista, ja kapina on rajoittunut niiden köyhimpiin lähiöihin. Toisin sanoen konfliktiin on vaikuttanut sektarianismin ohella luokkarakenne.²⁹

Hallinto on puolestaan politiikallaan tietoisesti vahvistanut konfliktin sektariaanista puolta. Kaikki vastustajat on esitetty ”salafijihadisteina”,

joiden päämääränä on erityisesti vähemmistöjen tuhoaminen. Salafijihadisteilla tarkoitetaan väkivaltaa käyttäviä islamisteja, joiden tavoitteena on paluu profeetta Muhammadin ajan ihanneyhteiskuntaan. Assad on korostanut, että Syyrian johto toimii samoin kuin länsi syyskuun yhdenetoista päivän terrori-iskujen jälkeen. Kyse on siis terrorismin vastaisesta sodasta. Hallinto on painottanut puolustavansa vähemmistöjä sunni-islamisteilta. Harjoitetun politiikan tarkoituksena on ollut hajottaa oppositio ja taata hallinnolle vähemmistöjen tuki. Tässä onkin onnistuttu varsin hyvin, mikä on samalla syventänyt konfliktin uskonnollisia jakolinjoja. Tähän suuntaan vaikuttivat hallinnon toimet jo vuoden 2011 mielenosoitusten aikana. Alueilla, joilla mielenosoittajiin lukeutui useiden uskonnollisten ryhmien edustajia, väkivalta kohdistettiin ilmeisesti tarkoituksellisesti etenkin sunneihin.³⁰

Konfliktin edetessä hallinnon sotajoukoissa ja sen puolella taistelevissa puolisolitaallisissa yksiköissä on ollut enemmän ja enemmän alaviitteja. Toisaalta myös muiden šiialaisten osuus on kasvanut, ja osa aseellisista ryhmistä on myös alkanut käyttää korostetun šiialaisia symboleja. Vuonna 2012 perustetun, hallitusta myötäilevän Kansallisen puolustusvoiman (Quwat al-difa' al-watani) kouluttamisessa tukea on tullut erityisesti Iranilta. Niin ikään merkittävää on ollut sotilaallinen apu, jota ovat tarjonneet Libanonin šiialainen Hizbullah-järjestö sekä Iranin tukemat šiialaiset taistelijat Irakista, Afganistanista ja Pakistanista.³¹

Vastaavanlainen kehitys on tapahtunut aseellisen opposition puolella, jossa salafijihadistiset ryhmät ovat vähitellen nousseet pääosaan. Konfliktin ensimmäisen vuoden aikana opposition keskuudessa käytiin valtakamppailua siitä, miten hallinnon harjoittamaan väkivaltaan tulisi vastata. Voiton veivät aseellista vastarintaa ja sektarianismia kannattaneet voimat. Nationalistinen ja yleisuskonnollinen retoriikka korvautui sunnalaisuutta korostavilla ilmauksilla. Tämä johti siihen, että monet vähemmistöryhmien jäsenet alkoivat pitää oppositiota sunnalaisen sektarianismin edustajana. Näin oppositiosta muodostui etupäässä puhtaasti sunnalainen, jota se ei ollut alun perin ollut. Kristittyjen uskonnolliset johtajat ovat laajalti tukeneet Assadia tai vähintäänkin pitäneet häntä parempana vaihtoehtona kuin oppositiota. Alawilaiset uskonnoppineet eivät sen sijaan ole asettuneet yhteisessä rintamassa hallinnon taakse. Tällä ei kuitenkaan ole ollut suurta vaikutusta, koska alawilaisuuden uskonnollista merkitystä väheksyvä Assadien uskontopolitiikka oli pitkälti marginalisoinut alaviittien uskonoppineet.³²

Tärkeä rooli opposition sektarianisoitumisessa on ollut pääosin Persianlahden alueella toimivilla uskonoppineilla, jotka ovat levittäneet sanomaansa satelliittitelevisiokanavien ja internetin välityksellä. Kehitystä on jouduttanut myös konfliktin alueellistuminen. Eri oppositioryhmiä ovat tukeneet etenkin Qatar, Saudi-Arabia ja Turkki, ja on selvää, että näille maille sopii paremmin taistelu oikeauskoisen islamin kuin demokratian puolesta. Turkista ja Persianlahden maista ovat saaneet rahoitusta nimenomaan salafitaustaiset ryhmät, mikä on saanut monet muut kapinalliset liittymään niihin.

Sektarianismi on heijastunut Syyriassa rintamalinjojen lisäksi uskonnollisiin perustein kohdennettuna väkivaltana ja etnisinä puhdistuksina, joihin on syyllistynyt erityisesti Bašar al-Assadin hallinto mutta myös eri oppositioryhmät. Syyrian sisällissodasta on tullut nykypäivän varoittavin esimerkki konfliktista, jossa sektarianismilla on merkittävä rooli. Mitä pidempään Syyrian, Jemenin ja Irakin kaltaiset konfliktit jatkuvat, sitä vaikeampi sektarianismin vahvistumista on katkaista. Syyrian sisällissota osoittaa hyvin myös sen, että pelkkä sektarianismi ei koskaan selitä monisyisten konfliktien kehitystä tai niiden jakolinjojen muodostumista.

6 SEKTARIANISMIN NOUSU: USKONTOKUNTIIN LIITTYVÄT JAKOLINJAT JA KONFLIKTIT LÄHI-IDÄSSÄ

1. Suomessa käytetään myös termejä ”lahko” ja ”lahkolaisuus”. Ne kuitenkin viittaavat tyypillisesti uskonnon pääryhmästä eronneeseen ryhmään eivätkä mihin hyvänsä uskonnolliseen ryhmään riippumatta sen asemasta. Lisäksi lahkolaisuudella on suomen kielessä jossain määrin negatiivinen sävy.
2. Anderson 1983.
3. Huntington 1996, 254–; Haddad 2017; Weiss 2010, 15.
4. Lijphart 1968; 1977; 33–41.
5. Nasr 2000, 172; Hashemi & Postel 2017, 5; Joseph 2008.
6. Jabar 2003, 33–34.
7. Hashemi & Postel 2017, 4–22.
8. Hashemi & Postel 2017, 7.
9. Hashemi & Postel 2017, 9; Migdal 1988, 4–5; Lijphart 1977, 1; Salloukh ym. 2015, 3–7; Leenders 2012.
10. White 2011, 31; van Dam 2011, 26–27; Weiss 2010.
11. Khoury 1983; Haddad 2011, 38–39; Zubaida 2006, 118–120; Stansfield 2007, 60–61.
12. Hashemi & Postel 2017, 9–10.
13. Nasr 2000, 171–172, 174.
14. Nasr 2000, 174–180.
15. Hashemi & Postel 2017, 10–11.
16. Haddad 2017, 105, 110–118.
17. Kerr 1971; Gause 2014; Salloukh 2017, 35–40. Iran ei toki ole arabimaa, mutta se on erottamaton osa tätä valtakamppailua. Sama koskee myös Turkkiä.
18. Hashemi & Postel 2017, 20.
19. Tadros 2011; Brownlee 2013.
20. Druusit ovat šiialaisuudesta kehittynyt uskonnollinen ryhmä, jota jotkut pitävät erillisenä uskontona ja toiset šiialaisuuden haarana. Druuseja on Syyrian lisäksi erityisesti Libanonissa sekä Israelissa ja Jordaniassa.
21. Talhamy 2009, 562.
22. Farouk-Sluglett & Sluglett 1987, 84.
23. Hinnebusch 2001, 93–103.
24. Hinnebusch 2001, 111–112; Hinnebusch & Zintl, 2015, 10–12.
25. Pinto 2017, 133; Pinto 2015, 155–162; Hinnebusch & Zintl 2015, 288.
26. Telhamy 2009, 563, 567.
27. Khatib 2011, 93–94; Pinto 2015, 164–165.
28. Pinto 2017, 124, 128.
29. Abboud 2016, 183–185.

30. Pinto 2017, 127, 123, 135.
31. Abboud 2016, 184.
32. Abboud 2016, 184; Pinto 2017, 132–135.